

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta

Itsenäisen toimijuuden rakentaminen, tukeminen
ja rajoittaminen erityishuollossa

Ari-Matti Saari
8.11.2016

Lakimuutos

- Kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muutokset tulivat voimaan 10.6.2016 samaan aikaan YK:n vammaissopimuksen kanssa.
- Muutosten tarkoituksena on vahvistaa erityishuollossa olevan henkilön itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä suoriutumista sekä vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä erityishuollossa.

Lakimuutos

- Uudet säännökset itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta, itsenäisen suoriutumisen tukemisesta sekä rajoitustoimenpiteiden käytön vähentämisestä
- Uudet säännökset rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä menettelystä, jota noudatetaan niitä päätettäessä
- Uudet säännökset rajoitustoimenpiteiden kirjaamisesta ja jälkiselvittelystä, rajoitustoimenpiteiden selvitys- ja tiedoksianto velvollisuudesta, virka- ja vahingonkorvausvastuusta sekä tehostetusta viranomaisvalvonnasta

Lakimuutos

Lain henki on itsenäisen toimijuuden,
itseään määräämisoikeuden ja osallisuuden vahvistaminen

Soveltamisala

- Kehitysvammalaissa säädetään erityishuollon antamisesta henkilölle, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden tai vamman vuoksi ja joka ei muun lain nojalla voi saada tarvitsemiaan palveluja.
  - Ts. laki ja erityishuolto-ohjelman tekeminen ei edellytä kehitysvamma diagnoosia
- Itsemääräämisoikeuden vahvistamista koskevia säännöksiä (42 ja 42 a §) sovelletaan kaikkiin kehitysvammaisten erityishuollonpalveluiden piirissä oleviin henkilöihin, joille on laadittu yksilöllinen erityishuolto-ohjelma.
  - Ts. vahvistamista tehdään aina huolimatta siitä onko käytössä rajoitustoimenpiteitä

Itsemääräämisoikeus

- Perustuslaissa ei suoranaista mainintaa yksilön itsemääräämisoikeudesta, mutta sen ajatellaan kuuluvan perusoikeusjärjestelmään siitä huolimatta
- Itsemääräämisoikeus on oikeus määrätä itsestään ja toimistaan
- Itsemääräämisoikeuksien ja muiden perusoikeuksien rajoitusten tulee perustua lakiin
- Myös muita lakeja, kuten laki potilaan asemasta ja oikeuksista, laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta sekä tietenkin perustuslaki

Itsemääräämisoikeus

- Asiakkaan oman toiveen merkitystä on haluttu korostaa lainmuutoksessa esimerkiksi itsemääräämisoikeuden vahvistamista koskevassa pykälässä (42 §) ja useissa 42 a §:n säännöksissä. Viimeksi mainitussa pykälässä säädetään konkreettisista toimenpiteistä asiakkaan itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi.
- Mainitut kaksi pykälää ovat tarkoitettut otettavaksi kaiken toiminnan lähtökohdaksi kehitysvammaisten erityishuollossa.

Itsemääräämisoikeus

- Kehitysvammalain soveltamisalalla itsemääräämisoikeuden sisältönä on ennen muuta yksilön oikeus osallistua hoitoaan ja huolenpitoaan koskevien palvelujen suunnitteluun ja toteuttamiseen
- Osallistua = saada tehdä päätöksiä, ilmaista omat toiveensa ja halunsa sekä saada tähän tukea niin tarvitessaan
- Tuettu päätöksenteko

Itsemääräämisoikeus

Itsenäisen toimijuuden rakentaminen, tukeminen ja rajoittaminen erityishuollossa

Itsemääräämisoikeus

Itsenäisen toimijuuden rakentaminen, tukeminen ja rajoittaminen erityishuollossa

Ihmisen aktiivisuutta omassa elämässään pitää tukea

Motivaation herättely
Ottamaan osaa elämäänsä

Opittu avuttomuus

Kokemus irrallisuudesta ja että muut päättävät puolesta

Itsemääräämisoikeus

Itsenäisen toimijuuden rakentaminen, tukeminen ja rajoittaminen erityishuollossa

Mahdollistetaan
kommunikaatio

Autetaan tiedon hakemisessa

Etsitään vaihtoehtoja

Selkiytetään asioita, valintoja
ja niiden seuraamuksia

Palveluiden mukautus

Itsemääräämisoikeus

Itsenäisen toimijuuden rakentaminen, tukeminen ja rajoittaminen erityishuollossa

Tulee perustua lakiin

Kaikkea ei voida sallia

Tulee olla läpinäkyvää
ja tiedostettua

Heitteille
ei voida jättää

Tulee olla tarkkaan harkittua

3 a luku

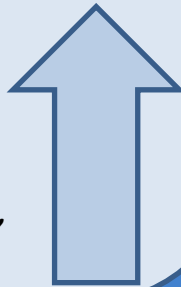
Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen ja rajoitustoimenpiteiden käyttö erityishuollossa

Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen

Toimenpiteet itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi

- Yleinen velvoite erityishuollolle
- Palvelu- ja hoitosuunnitelman toimenpiteet
- Erityishuollon palvelujen toimenpiteet

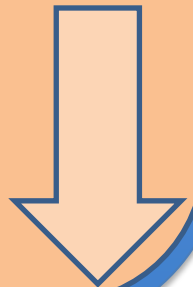
”Lisätään hyvää”

Rajoitustoimenpiteiden käyttöä koskevat säännökset

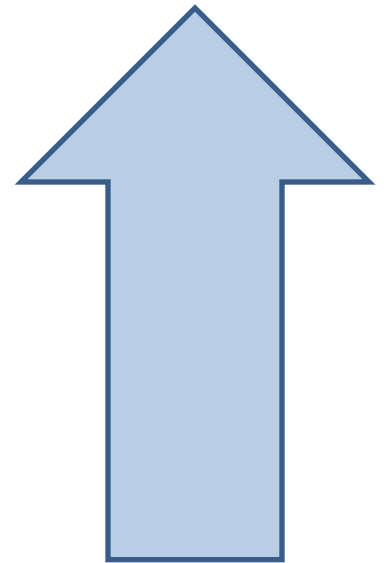
- Rajoitustoimenpiteet, käytön edellytykset, soveltamisala, virkavastuu
- Rajoitustoimenpiteiden käytön arviointi ja vähentäminen
- Jälkiselvitys, kirjaus ja tiedoksianto

”Vähennetään pahaa”

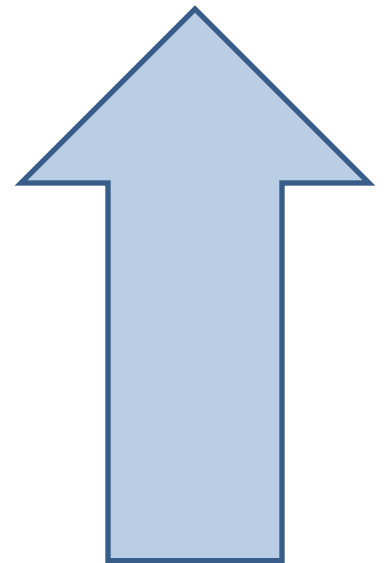
Yleinen velvoite erityishuollon järjestämisestä

- ”... henkilöä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan”
- ”... on otettava huomioon erityishuollossa olevan henkilön toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet”
- ”... henkilölle on turvattava mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan”
- ”... hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta on ylläpidettävä ja edistettävä.”

Palvelu- ja hoitosuunnitelman toimenpiteet

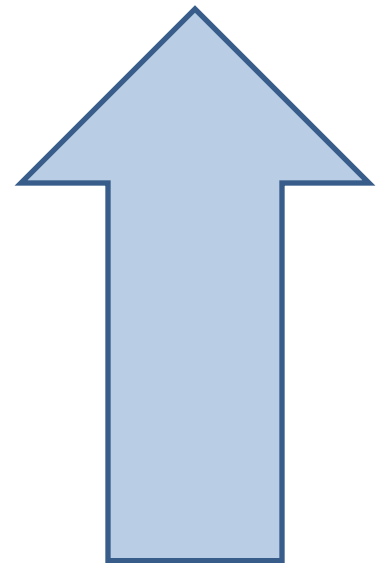
- Palvelu- ja hoitosuunnitelma laaditaan, ellei siihen ole ilmeistä estettä
  - yhteistyössä erityishuollossa olevan henkilön ja hänen laillisen edustajansa kanssa
  - yhteistyössä henkilön ja hänen laillisen edustajansa taikka hänen palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuvan omaisensa tai muun läheisensä kanssa, jos täysi-ikäinen asiakas ei sairauden, henkisen toimintakyvyn vajavuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi pysty osallistumaan sosiaalihuoltoonsa
- Palvelu- ja hoitosuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kuuden kuukauden välein, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta.
  - arvioitava erityisesti käytetyn rajoitustoimenpiteen vaikutusta palvelu- ja hoitosuunnitelmaan sekä erityishuolto-ohjelmaan
  - etenkin muuton yhteydessä mietittävä

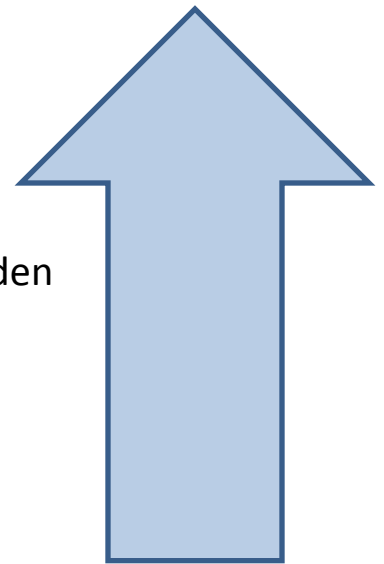
Palvelu- ja hoitosuunnitelman toimenpiteet

- Kirjaus toimenpiteistä henkilön itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi ja edistämiseksi sekä itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi
- Kirjaus kohtuullisista mukautuksista henkilön täysimääräisen osallistumisen ja osallisuuden turvaamiseksi
- Kirjaus henkilön käyttämistä kommunikaatiomenetelmistä
- Kirjaus keinoista, joilla henkilön erityishuolto toteutetaan ensisijaisesti ilman rajoitustoimenpiteitä
- Kirjaus rajoitustoimenpiteistä, joita henkilön erityishuollossa arvioidaan jouduttavan käyttämään

Erityishuollon palvelujen toimenpiteet

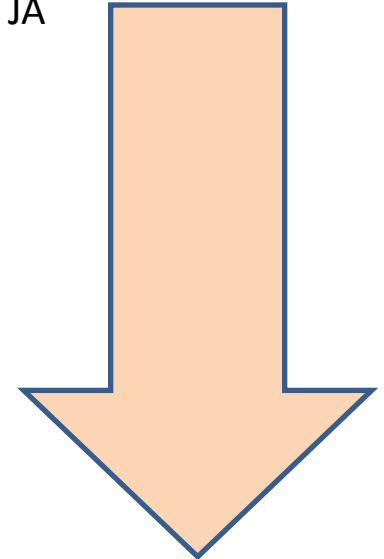
- Erityishuollon toimintayksikössä on oltava sen toimintaan ja erityishuollossa olevien henkilöiden erityisiin tarpeisiin nähden riittävä määrä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöitä ja muuta henkilökuntaa.
- erityishuollon toimintayksikön henkilökunta perehdytetään ja ohjeistetaan työmenetelmiin ja keinoihin, joiden avulla tuetaan ja edistetään erityishuollossa olevien henkilöiden itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista
- erityishuollon toimintayksikön henkilökuntaan kuuluvat sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilöt koulutetaan rajoitustoimenpiteiden käyttöä edellyttävien tilanteiden ennalta ehkäisemiseen ja rajoitustoimenpiteiden asianmukaiseen käyttämiseen
- erityishuollon toimintayksikössä edistetään vaihtoehtoisten ja kuntouttavien toimintatapojen käyttöön ottamista rajoitustoimenpiteiden sijasta
- erityishuollossa olevien henkilöiden itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta tuetaan ja edistetään asianmukaisin kalustein, välinein ja tilaratkaisuin.

Käytön edellytykset, virkavastuu, Rajoitustoimenpiteet, soveltamisala

Käytön edellytykset, eli MILLOIN voidaan käyttää

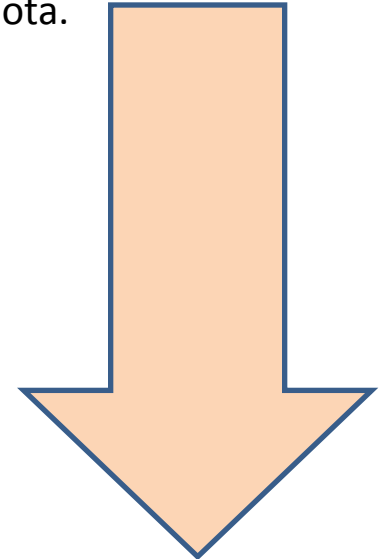
- Erytishuollossa voidaan käyttää rajoitustoimenpiteitä ainoastaan silloin, kun **yleiset edellytykset** täyttyvät:
  - 1) erityishuollossa oleva henkilö ei kykene tekemään hoitoaan ja huolenpitoaan koskevia ratkaisuja eikä ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia JA
  - 2) rajoitustoimenpiteen käyttäminen on välttämätöntä hänen terveytensä tai turvallisuutensa taikka muiden terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi taikka merkittävän omaisuusvahingon ehkäisemiseksi JA
  - 3) muut, lievemmät keinot eivät ole tilanteeseen soveltuvia tai riittäviä.
- Kaikkien ehtojen pitää aina täytyä yhtä aikaa ja rajoittamisen on loputtava heti kun jokin ehto ei enää täyty
- Lisäksi tulee täytyä rajoitustoimenpidekohtaiset **erityiset edellykset**, joiden suhteen ks. laki

Käytön edellytykset, virkavastuu, Rajoitustoimenpiteet, soveltamisala

Käytön edellytykset, eli MILLOIN voidaan käyttää

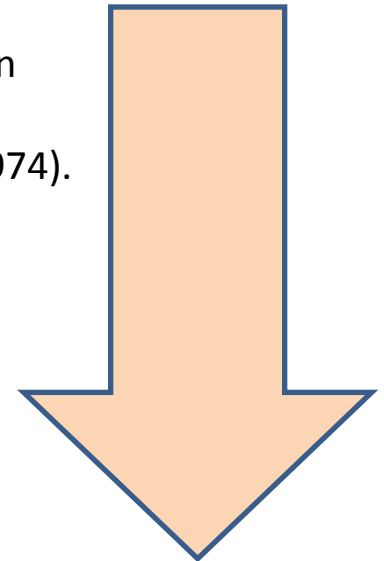
- Rajoitustoimenpiteen on oltava henkilön hoidon ja huolenpidon kannalta perusteltu, tarkoitukseen sopiva ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden.
- Jos henkilöön kohdistetaan useampia rajoitustoimenpiteitä samanaikaisesti tai peräkkäin, niiden yhteisvaikutukseen on kiinnitettävä erityistä huomiota.
- Rajoitustoimenpide on toteutettava erityishuollossa olevan henkilön ihmisarvoa kunnioittaen, mahdollisimman turvallisesti ja hänen perustarpeistaan huolehtien.
- Rajoitustoimenpiteen käyttö on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä tai jos se vaarantaa erityishuollossa olevan henkilön terveyden tai turvallisuuden.
- Jos rajoitustoimenpide kohdistuu alaikäiseen, rajoitustoimenpidettä käytettäessä on otettava huomioon alaikäisen etu sekä hänen ikänsä ja kehitystasonsa.

Käytön edellytykset, virkavastuu, Rajoitustoimenpiteet, soveltamisala

Käytön virkavastuu, eli KUKA voi käyttää

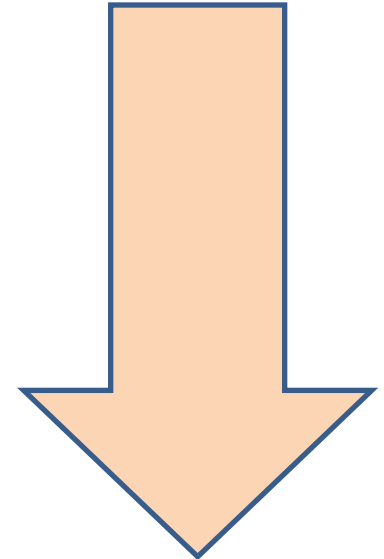
- Rajoitustoimenpiteitä toteuttavat toimintayksikön henkilökuntaan kuuluvat sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilöt (sosiaalihuollon ammattihenkilöön rinnastetaan esim. kehitysvamma-alan ammattitutkinnon suorittaneet)
  - Ei opiskelijat, henkilökohtaiset avustajat tai virallisesti epäpätevät
- Julkista valtaa (rajoitustoimenpiteitä) käyttävään henkilöön sovelletaan rikosoikeudellista virkavastuuta koskevia säännöksiä.
Vahingonkorvausvastuusta säädetään vahingonkorvauslaissa (412/1974).
- Laki tuntee kaksi tapaa:
  - Ratkaisu: tilannekohtainen, tilanteen sanelema, kertaluonteinen ja lyhytaikainen rajoittaminen, ei valitusoikeutta
  - Päätös: harkittu ja mietitty, ennalta suunniteltu, toistuva, valitusoikeus
- Karkea jako = päätöksiä tekevät esimiehet ja lääkärit, ratkaisuja sosiaali- ja terveydenhoidon ammattilaiset

Käytön edellytykset, virkavastuu, Rajoitustoimenpiteet, soveltamisala

Rajoitustoimepiteet, eli MITÄ voi käyttää

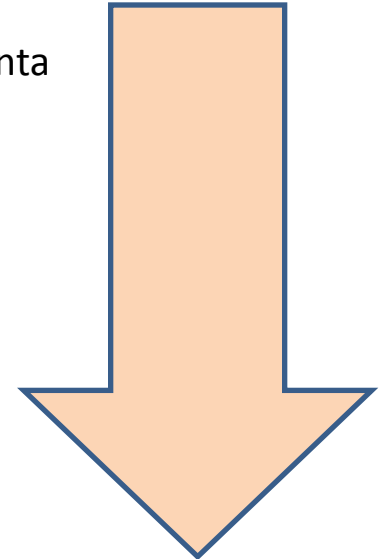
- kiinnipitäminen (42 f §)
- aineiden ja esineiden haltuunotto (42 g §)
- henkilöntarkastus (42 h §)
- lyhytaikainen erillään pitäminen (42 i §)
- välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksesta riippumatta (42 j §)
- rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa (42 k §)
- rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa (42 l §)
- valvottu liikkuminen (42 m §)
- poistumisen estäminen (42 n §)

Käytön edellytykset, virkavastuu, Rajoitustoimenpiteet, soveltamisala

Rajoitustoimepiteet, eli MITÄ voi käyttää

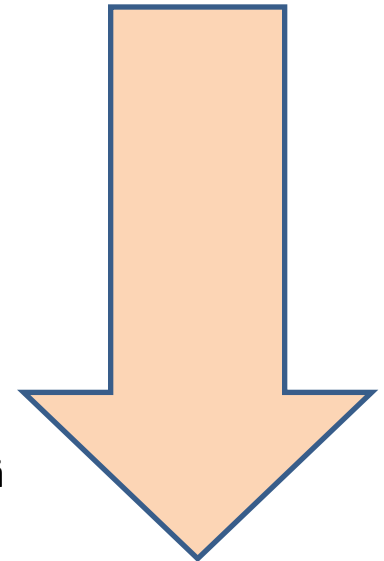
- Erytishuollossa sallittuja rajoitustoimenpiteitä ovat kehitysvammalain 42 f - 42 n §:n mukaiset rajoitustoimenpiteet. Muita rajoitustoimenpiteitä ei saa käyttää
- Jotkut kysymykset koskevat erilaista epätoivottavaksi tai haitalliseksi koettua käyttäytymistä, jota asiakkaan omaiset tai yksikön henkilökunta haluaisi rajoittaa asiakkaan oman edun nimissä
  - Asiakas haluaa valvoa, mutta sitten ei jaksaa aamulla töihin?
  - Saako päättää ulkoilusta jos ei sitten ulkoile ollenkaan?
  - Haluaa pukea jonkun takin mutta se ei ole sään mukainen
- Näissä tilanteissa henkilökunnan ammattitaidolla ja vuorovaikutustaidoilla on suuri merkitys erityishuollon toteuttamisessa asiakkaiden itsemääräämisoikeutta, osallisuutta ja itsenäistä suoriutumista edistävällä tavalla.
- Oikeus tehdä huonoja päätöksiä, mutta heitteille ei saa jättää

Käytön edellytykset, virkavastuu, Rajoitustoimenpiteet, soveltamisala

Soveltamisala, eli MISSÄ voidaan käyttää

- Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää tahdosta riippumattomassa ja vapaaehtoisessa erityishuollossa järjestettäessä **tehostettua palveluasumista tai laitospalveluja** julkisessa tai yksityisessä toimintayksikössä.
  - nämä on määritelty uuden sosiaalihoitolain (1301/2014) 21 ja 22 §:ssä
  - toimintayksikössä on oltava henkilökuntaa ympärivuorokautisesti
  - toimintayksiköllä on oltava käytettävissään riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus vaativan hoidon ja huolenpidon toteuttamista ja seuranta varten.
    - Kunnalliset palvelut eivät riitä!
- Pidempikestoista poistumisen estämistä (42 n § 3 momentti) voidaan käyttää vain **tahdosta riippumattomassa erityishuollossa**.
- Osa säädetyistä rajoitustoimenpiteistä voidaan käyttää järjestettäessä erityishuollossa **päivä- tai työtoimintaa** julkisessa tai yksityisessä sosiaalihuollon toimintayksikössä, jossa on riittävä määrä sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilöitä.

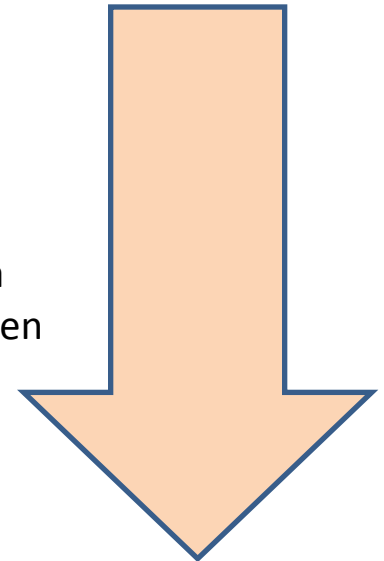

Käytön edellytykset, virkavastuu, Rajoitustoimenpiteet, soveltamisala

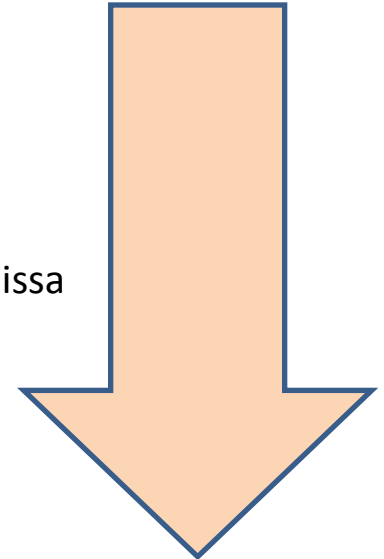
Soveltamisala, eli MISSÄ voidaan käyttää

- **Tehostetussa palveluasumisessa** ja laitospalveluissa voidaan käyttää laissa säädettyjen yleisten ja erityisten edellytysten täyttyessä 42 f§ - 42 n§ mukaisia rajoitustoimenpiteitä
- Järjestettäessä erityishuollossa **päivä- tai työtoimintaa** julkisessa tai yksityisessä sosiaalihuollon toimintayksikössä, jossa on riittävä määrä sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilöitä, voidaan käyttää 4f f§, 42 g§, 42 h§ sekä 42 k§
- Lisäksi **päivä- tai työtoiminnassa** voidaan täytäntöönpanna rajoitustoimenpidepäätöstä, joka on tehty tehostetun palveluasumisen yksikössä tai laitoksessa olevalle henkilölle, ja joka koskee 42 k§, 42 m§ tai 42 n§ mukaisia rajoitustoimepiteitä

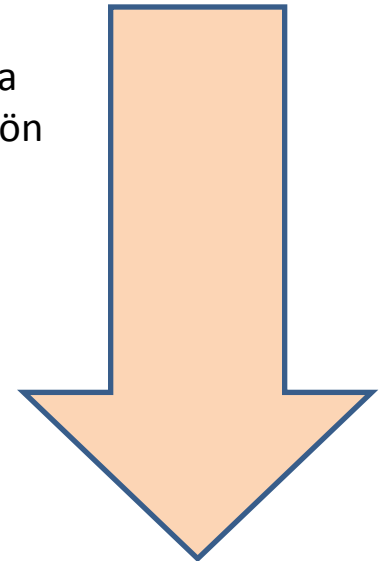
Rajoitustoimenpiteiden käytön arviointi ja vähentäminen

- Jos rajoitustoimenpidettä on käytetty, toimintayksikössä on viipymättä arvioitava rajoitustoimenpiteen käyttöön johtaneita syitä ja keinoja, joiden avulla voidaan jatkossa vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä yksikössä.
- Toimintayksikössä on arvioitava, täyttyvätkö vapaaehtoisessa erityishuollossa olevan henkilön kohdalla tahdosta riippumattoman erityishuollon edellytykset ja saatettava kysymys tarvittaessa sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen arvioitavaksi, jos on käytetty toistuvasti tai pitkäaikaisesti seuraavia rajoitustoimenpiteitä:
  - välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksesta riippumatta
  - rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa
  - valvottu liikkuminen
  - lyhytkestoinen poistumisen estäminen
- Myös palvelu- ja hoitosuunnitelmaan on kirjattuna miten keinoista, joilla henkilön erityishuolto toteutetaan ensisijaisesti ilman rajoitustoimenpiteitä

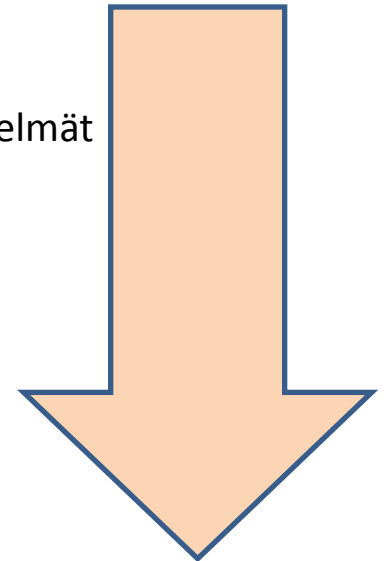
Jälkiselvitys, kirjaus ja tiedoksianto

- Jos erityishuollossa olevaan henkilöön on kohdistettu rajoitustoimenpide, rajoitustoimenpiteen käyttöä on arvioitava erityishuollossa olevan henkilön kanssa viipymättä sen käytön päättymisen jälkeen.
- Jos erityishuollossa olevaan henkilöön on kohdistettu rajoitustoimenpide, Erityishuollossa olevaa henkilöä koskeviin asiakas- tai potilasasiakirjoihin on kirjattava:
  - rajoitustoimenpiteen käyttö ja sen perusteet
  - henkilön näkemys rajoitustoimenpiteen käytöstä ja sen perusteista
  - rajoitustoimenpiteen vaikutukset erityishuollossa olevaan henkilöön
  - rajoitustoimenpiteen alkamis- ja päättymisajankohta
  - rajoitustoimenpidettä koskevan ratkaisun tai päätöksen tehnyt ja toimenpiteen suorittanut henkilö
- Jälkiselvittelyssä on arvioitava rajoitustoimenpiteen perusteita ja keinoja, joiden avulla voidaan jatkossa välttää rajoitustoimenpiteiden käyttö.

Jälkiselvitys, kirjaus ja tiedoksianto

- Henkilölle on viipymättä annettava selvitys rajoitustoimenpiteen sisällöstä ja perusteista sekä käytettävissä olevista oikeusturvakeinoista.
- Henkilön lailliselle edustajalle taikka hänen palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuvalla omaiselleen tai muulle läheiselleen selvitys on annettava vähintään kuukausittain.
- Selvitys on annettava ymmärrettävässä muodossa ja saavutettavalla tavalla ottaen huomioon asiakkaan käyttämät kommunikaatiomenetelmät
- Selvitys käytettyjen rajoitustoimenpiteiden sisällöstä ja perusteista on annettava sosiaalihuoltolain 42 §:ssä tarkoitetulle henkilön omatyöntekijälle kuukausittain.
- Rajoitustoimenpidettä koskeva kirjallinen valituskelpoinen päätös on annettava tiedoksi niille, joilla on oikeus hakea siihen muutosta
  - henkilölle itselleen
  - henkilön lailliselle edustajalle
  - jollei täysi-ikäisellä henkilöllä ole laillista edustajaa, hänen palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuvalla omaiselleen tai muulle läheiselleen

Kysymyksiä, keskustelua tai sitten

Kiitos